Riċerka dwar l-protezzjoni żejda fil-ħajja tal-persuni b'diżabilità intelletwali f'Malta

Anne-Marie Callus u Isabel Bonello

Dipartiment għall-Istudji dwar id-Diżabilità

Fakulta għat-Tisħiħ tas-Soċjetà

Universita ta' Malta

Novembru 2017

Introduzzjoni

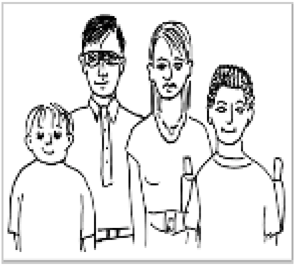

F’Malta, ħafna drabi persuni b’diżabilità intelletwali jkollhom protezzjoni żejda mill-ġenituri, membri tal-familja, u persuni li jaħdmu magħhom.

Persuni b’diżabilità intelletwali jistgħu jkunu indipendenti. Li tkun indipendenti ma jfissirx li tagħmel kollox waħdek, imma li tiddeċiedi waħdek u jkollok l-għajnuna ta’ persuni oħra f’affarjiet li ma tistax tagħmel waħdek. Ħafna drabi pero’, persuni b’diżabilità intelletwali ma jingħatawx din l-għajnuna.

Il-ġenituri jew dawk li jieħdu ħsieb persuni b’diżabilità intelletwali ħafna drabi jaħsbu li persuni b’diżabilità intelletwali jista jiġrilhom xi ħaġa jekk jitħallew jiddeċiedu waħedhom. Din twassal biex l-ġenituri jipproteġu ħafna lil uliedhom u ġieli ma jħalluhomx joħorġu waħedhom u jmorru fejn jkunu jixtiequ.

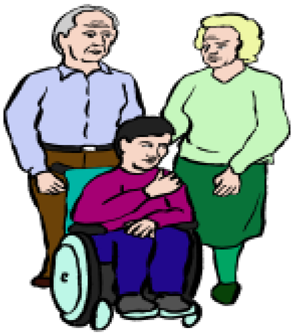

Peress li persuni b’diżabilità intelletwali f’Malta jibqgħu jgħixu mal-ġenituri tagħhom għal ħafna żmien, din tkompli żżid il-protezzjoni żejda tal-ġenituri fuq uliedhom.

Għalfejn saret din ir-riċerka

Riċerka ssir biex nsiru nafu iktar fuq xi haġa, u għalhekk nitkellmu ma' nies differenti biex nsiru nafu iktar. Din ir-riċerka saret sabiex nsiru nafu iktar fuq:

- Il-protezzjoni żejda tal-ġenituri fuq persuni b'diżabilità intelletwali
- Ghalfejn ikun hemm din l-protezzjoni żejda
- X'jista jsir biex ma jkunx hemm daqshekk protezzjoni żejda

Kif għamilna r-riċerka

Sabiex jkun jista jkollna l-informazzjoni, għamilna 10 laqgħat ma' dawn in-nies differenti msemmija hawn taħt:

- 3 laqgħat ma' grupp ta sbatax-il persuni b'diżabilità intelletwali f' Malta u Għawdex
- 3 laqgħat ma' erbatax-il ġenitur ta' persuni b'diżabilità intelletwali f' Malta u Għawdex.
- 4 laqgħat ma' tmintax-il persuna li jaħdmu ma' persuni b'diżabilità intelletwali f'Malta u Għawdex.

X’sirna nafu minn din ir-riċerka

Xogħol

Uħud mill-persuni li ħadu sehem fir-riċerka jaħdmu *part-time* jew *full-time*, hemm uħud imorru ċ-Ċentru, u hemm oħrajn li joqgħodu d-dar, uħud jaraw it-televixin.

Dawn l-affarjiet għenu lil persuni b’diżabilità biex isibu u jżommu ix-xogħol tagħhom:

- Matul dawn l-aħħar 10 snin, sar hemm iktar xogħol għal persuni b’diżabilità intelletwali f’postijiet bħal lukandi u uffiċini.
- Persuni b’diżabilità saru jżommu l-pensjoni meta jkunu jaħdmu.
- Peress li f’dawn l-aħħar snin, min iħaddem irid bilfors jħaddem persuni b’diżabilità skond il-liġi, persuni b’diżabilità saru jsibu iktar xogħlijiet.

Benefiċċji tax-xogħol

Il-persuni li tkellimna magħhom qalu li tmur ix-xogħol mhux biex taqla l-paga biss, imma hemm ħafna affarjiet tajbin oħra bħal:

- Tiltaqa u titkellem ma’ nies oħra
- Tkompli titgħallem dak li tgħallimt diġa’ l-iskola
- Titgħallem affarjiet ġodda bħal kif tuża tal-linja

Importanti ukoll li xi ħadd jispjega lil ġenituri ta' persuni b'diżabilità intelletwali dwar kemm hu importanti x-xogħol għat-tfal tagħhom.

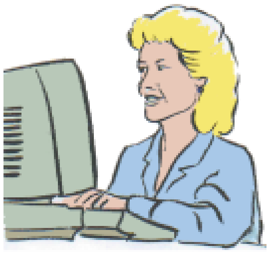

Esperjenzi differenti fid-dinja tax-xogħol

Uħud minn dawk li ħadu sehem fir-riċerka huma kuntenti ħafna fix-xogħol tagħhom. Hemm oħrajn li jsibu xi problemi fuq ix-xogħol, bħal per eżempju:

- Persuna b'diżabilità tkun taħdem f'post, ġieli biex tipprova ix-xogħol għal ftit żmien, u wara li jispiċċa dan iż-żmien, ikollha tieqaf taħdem għax min iħaddem ma jkunx irid jżommha hemm.
- Ix-xogħolijiet li jingħataw lil persuni b'diżabilità jista jkun ma jkunux tajbin daqshekk biex jitgħallmu jaħdmu waħedhom.
- Ix-xogħol li jingħata lil persuni b'diżabilità jkun wieħed repettitiv.
- Problemi mal-kollegi tax-xogħol, speċjalment dawk li d-diżabilità tagħhom ma tidhirx.

Għaliex ħafna persuni b'diżabilità intelletwali ma jaħdmux

Xi wħud minn dawk li ħadu sehem, semmew ħafna raġunijiet għalfejn ħafna persuni b'diżabilità intelletwali ma jaħdmux, bħal dawn ta' hawn taħt:

- Persuna b'diżabilità titlaq minn fuq ix-xogħol peress li jkun trattat/a ħażin mill-kollegi tiegħu/tagħha.
- Ma jsibux xogħol tajjeb għalihom.
- Ġenituri li jaħsbu li t-tfal tagħhom mhumiex kapaċi jaħdmu jew li mhux se jkun trattati sew jekk imorru jaħdmu, jew li aħjar jibqgħu d-dar.
- Problemi biex persuna tkun tista tmur ix-xogħol waħedha, per eżempju, ma tkunx taf kif tuża tal-linja.
- Problemi ma' min iħaddem, peress li ġieli jiġri li jibżgħu jħaddmu persuni b'diżabilita jew li jittrattaw lil persuna b'diżabilita b'mod ħazin.

<u>Xogħol tad-Dar</u>

Ix-xogħol tad-dar huwa importanti biex titgħallem tagħmel l-affarjiet waħdek. Il-ġenituri li ħadu sehem f'din ir-riċerka qalu li t-tfal tagħhom ftit li xejn jgħinu fix-xogħol tad-dar. Hemm xi persuni pero' li jgħinu fix-xogħol tad-dar u fiċ-Ċentru.

<u>Hruġ mal-ħbieb u biex tieħu gost</u>

Dawk il- persuni b'diżabilità li jaħdmu ħafna drabi ma tantx ikollhom opportunita' li joħorġu. Il-Ħruġ huwa importanti ħafna għal kulħadd.

Ħruġ ma' tal-familja

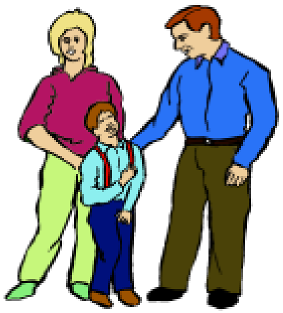

Ħafna minn dawk li ħadu sehem f'din ir-riċerka qalu li ħafna drabi persuni b'diżabilità intelletwali joħorġu ma' tal-familja peress li ma jkollhomx il-ħbieb. F'Għawdex, persuni b'diżabilità joħorġu l-iktar mal-ġenituri tagħhom.

Ħruġ ma' persuni oħra

Minn dawk li ħadu sehem fir-riċerka, jidher li ftit minnhom ikollhom opportunita' biex joħorġu ma' persuni oħra. Dan ħafna drabi jiġri peress li persuni *b'diżabilità* ma jkollhomx trasport biex jaslu fejn ikunu jridu jmorru u ma jkollhomx flus biex joħorġu.

X'jaħsbu l-ġenituri dwar il-ħruġ

Il-ġenituri ta' persuni b'diżabilità intelletwali ħafna drabi jinkwetaw meta it-tfal tagħhom joħorġu u ma jkun hemm ħadd li jieħu ħsiebhom. Jinkwetaw ukoll meta uliedhom joħorġu ma' persuni li m'għandhomx diżabilità jew li ma jaħdmux ma' persuni b' diżabilità.

In-nies li jaħdmu fiċ-Ċentri ta' persuni b'diżabilità qalu li jorganizzaw ħafna attivitajiet biex persuni li jattendu iċ-Ċentri jkunu iktar indipendenti.

Ħafna drabi, il-ġenituri ta' persuni b'diżabilità intelletwali qalu li jħallu lil uliedom joħorġu jekk fejn se jkunu sejrin ikun għal-ġid ta' uliedhom.

<u>X'jixtiequ l-persuni b'diżabilità intelletwali dwar il-ħruġ</u>

Persuni b'diżabilità intelletwali jkunu jixtiequ jagħmlu l-istess affarjiet li jagħmlu persuni ta' eta' daqshom.

Peress li ma tantx hemm ħafna servizzi fil-komunita', ħafna persuni b'diżabilità intelletwali jiddependu fuq tal-familja biex joħorġu.

Barra minn hekk, ħafna persuni b'diżabilità intelletwali joħorġu ma' persuni b'diżabilità intelletwali oħrajn, u dan mhux dejjem għax iridu huma imma jista jkun ġej minn nies oħrajn li ma jkunux iridu joħorġu ma' ħafna persuni b'diżabilità.

Bidliet li hemm bżonn fis-soċjetà dwar il-ħruġ

Hemm affarjiet li jridu jinbidlu fis-soċjeta' biex kulħadd ikun inkluz iktar fis-soċjeta, bħal:

- Persuni li jaħdmu ma' ħafna persuni b'diżabilità intelletwali għandhom jkomplu jitgħallmu iktar fuq ix-xogħol tagħhom u jinvolvu izjed lil persuni b'diżabilità.
- Persuni b'ċerti diżabilitajiet, bħal persuni b'diżabilità intelletwali u persuni li jużaw l-wheelchair, ikollhom inqas opportunitajiet biex joħorġu u jkunu aċċettati.
- Għandu jkun hemm iktar opportunitajiet biex persuni b'diżabilità intelletwali joħorġu, speċjalment fil-kommunita'.

Trasport Pubbliku

Li tkun taf tuża tal-linja huwa importanti ħafna. Persuni b'diżabilità intelletwali jsibu dawn il-problemi rigward trasport pubbliku:

- Il-ġenituri li jibżgħu jħallu lit-tfal tagħhom jużaw tal-linja
- Ħafna minn dawk li ħadu sehem ma jużawx tal-linja waħedhom.
- Ħafna minn dawn il-persuni ma jitgħallmux jużaw tal-linja għax ħadt ma jkun għallimhom.

- F'Malta hemm ħafna nies li ma jużawx tal-linja peress li is-servizz mhux dejjem ikun tajjeb.

Flus

- Ftit persuni li ħadu sehem f'din ir-riċerka jafu jużaw il-flus waħedhom, u l-ġenituri tagħhom jgħinuhom biex iqassmu flushom.
- Hemm ġenituri jew familjari li jgħinu lil persuni b'diżabilita' biex jqassmu flushom imma hemm oħrajn li ma jgħinuhomx u minflok jżommu l-flus huma.
- Hemm bżonn li persuni b'diżabilità intelletwali jkollhom tagħlim fuq kif iqassmu flushom u anke kif jużaw il-VISA cards.

Telefonati fuq il-mobile

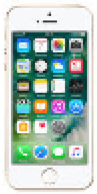

- Il-*mobile* huwa importanti biex wieħed jikkomunika.
- Ħafna mill-persuni b'diżabilità intelletwali li ħadu sehem qalu li jiddejqu meta l-ġenituri jew nies oħra joqgħodu iċċemplulhom għal iktar minn darba meta joħorgu.

Teknoloġija

- Ħafna minn dawk li ħadu sehem fir-riċerka jafu jużaw it-teknoloġija, bħal *mobiles, tablets* u affarjiet oħrajn, peress li hu faċli biex tużahom.

Relazzjonijiet intimi

- Persuni b'diżabilità intelletwali li għadhom *boyfriend* jew *girlfriend* ġieli jkollhom xi problemi biex jgawdu ir-relazzjoni tagħhom, anke meta dawn għandhom iktar minn 18 -il sena.
- Ġieli jkun hemm ġenituri jew familjari li jindaħlu fir-relazzjonijiet tat-tfal tagħhom, l-iktar meta it-tfal tagħhom ikunu bniet. Ġieli anke ma jħalluhomx joħorġu ma' *boyfriend* jew *girlfriend*.
- Hemm uħud li jibżgħu joħorġu ma' xi ħadd għax jibżgħu li jweggħu.
- Hemm ħafna nies li ma jagħrfux li persuni b'diżabilità intelletwali jista jkollhom relazzjoni serja u xorta jqisuhom bħala tfal.
- Ħafna nies ukoll jaħsbu li persuni b'diżabilità intelletwali ma jkollhomx ġibdiet sesswali.
- Hemm ukoll nuqqas ta' edukazzjoni rigward sesswalita'.

Kif iġib ruħu ħaddieħor ma' persuni b'diżabilità intelletwali

- Ħafna minn dawk li ħadu sehem f'din ir-riċerka qalu li ħaddieħor iġib ruħu tajjeb magħhom.
- Hemm xi persuni li qalu li jibżgħu joħorġu ma' persuni li ma għandhomx diżabilita' ghax jibżgħu li joqgħodu jgħadduhom biż-żmien jew li ma jagħtux kashom.
- Ħafna minn nies iktar jitħassru lil persuni b'diżabilita'.
- Dawk il-persuni b'diżabilità intelletwali li għandhom imġieba differenti jsibuha iktar diffiċli biex jiġu aċċettati minn oħrajn.

<u>Xewqat għall-Futur</u>

Dawk li ħadu sehem fir-riċerka qalu li jixtiequ dawn l-affarjiet fil-futur:

- Li jkollhom dar tagħhom u jkun hemm xi ħadd li jista jgħinhom meta hemm bżonn.
- Hemm minn jixtieq ikollhu *boyfriend* jew *girlfriend* jew jiżżewweġ.
- Hemm minn jixtieq isib xogħol.
- Hemm minn jixtieq isiefer.
- F'Għawdex hemm minn irid jmur joqgħod Malta jew jiġi għal vakanza f'Malta.

Importanti ħafna li dejjem nisimgħu xi jridu l-persuni b'diżabilità intelletwali infushom u li jkun hemm iktar opportunitajiet biex persuni b'diżabilità intelletwali jitkellmu.

Is-servizzi għal persuni b'diżabilità intelletwali wkoll għandhom jkunu skond dak li l-persuni jkollhom bżonn, bħal ħruġ u ħbiberiji.

Hemm bżonn li jinbidlu dawn l-affarjiet ukoll fis-soċjeta':

- persuni b'diżabilità intelletwali ikunu iktar indipendenti u rispettati mill-oħrajn.
- Naraw lil persuni b'diżabilità intelletwali bħala persuni u mhux '*msieken'.*
- Għandu jkun hemm iktar tagħlim biex in-nies ikunu jafu iktar kif ikellmu lil persuni b'diżabilità intelletwali u biex jitgħallmu li kulħadd jitqies l-istess.

Servizzi għal persuni b'diżabilità intelletwali

- Hemm bżonn li jkomplu jitjiebu s-servizzi għal persuni b'diżabilità intelletwali.
- Is-servizzi għandhom ikunu addattati għal bżonnijiet tal-persuni b'diżabilità intelletwali, u jkun hemm iżjed ħruġ u għajnuna biex persuni b'diżabilità intelletwali ikollhom l-ħbieb jew relazzjonijiet.

- Hemm bżonn li persuni b'diżabilità intelletwali jkunu jistgħu jgħixu ħajja indipendenti billi jkun hemm djar u flats u li jkollhom għajnuna biex isibu xogħol.
- Importanti li c-Ċentri ta' matul l-jum ikollhom ftit klijenti biex ikollhom iktar attenzjoni.
- L-iskola għal persuni b'diżabilità intelletwali għanda tkompli wara is-sittax -il sena u jkun hemm inklużżjoni vera.

Protezzjoni żejda

Ġieli jkun hemm drabi fejn l-ġenituri jkollhom raġun għalfejn jipproteġu ħafna lil uliedhom, ħafna drabi għax jinkwetaw li jista jiġrilhom xi ħaġa meta dawn ikunu waħedhom.

Il-ġenituri għandhom ikollhom għajnuna biex jagħtu l-għajnuna li jkollhom bżonn it-tfal tagħhom u jħalluhom iżjed liberi.

F'Malta, ħafna nies jipproteġu iżżejjed lil uliedhom jew lil persuni b'diżabilita.

Persuni b'diżabilità intelletwali, b'għajnuna u tagħlim, jistgħu jitgħallmu ħafna izjed affarjiet milli naħsbu.

Importanti li persuni b'diżabilità intelletwali jitgħallmu jitkellmu għalihom infushom.

Kelma tal-aħħar

Wara li lestejna din ir-riċerka għamilna konferenza biex nitkellmu dwar dak li tgħallimna dwar il-protezzjoni żejda fil-ħajja tal-persuni b'diżabilita intelletwali f'Malta. Dawn kienu l-kummenti ta' żewġ persuni b'diżabilita li tkellmu:

Wieħed qal: 'Ma jarawx dak li aħna kapaċi nagħmlu. Agħti ċans lill-persuna. M'għandhomx dejjem ikunu l-ġenituri li jitkellmu f'isimna.'

U oħra qalet: 'Aħna m'aħniex oġġetti. Aħna nies. Għandna bżonn li nkunu aċċettati mhux tollerati.'